

אברהם ברטורא : בארץ הגרמנים

פרקי יומן, 1956-1960

קלן היא עיר גדולה — וקודרת. בית־היראה שלה, זה ה"דום" העצום, הנהדר, הוא הקובע את פרצופה.

היום ראשון־בשבת, והכל נוהרים אל הפנסיה. אף אני נכנס עם הנכנסים אל היכל הדום. וכתום התפילה, כשאתה יוצא, עם מאות האנשים והנשים, קשישים וצעירים, אל תחת שמי־אוקטובר האפורים, אל תוך המטר הסתווי, אל הקדרות הסגרירית — הרוח הגותית, של ההיכל והיציעים והאכסדרות, של החלונות הצבעוניים, של כוכי־הוודוי, עם ריח הקטורת מעל המזבחות, עם אוירת הפניעה החסודה וההרמונית של הקהל, שאיבד כאן את האינדיבידואליות שלו וחזר ונעשה גוש, עדה יצוקה — והנה אחזו בך כל אלה ונתעטפו עליך וחדרו אל תוכך ופשטו בך. שוב לא ירפו ממך כל ימי שבתך, ולו גם כגר בלבד, בארץ הזאת, בקרב העם הזה, עד אשר תשוב אל אווירה של ארצך ואל תחת שמשוה...

בחדרי שתי מיטות של עץ, גבוהות וגמלוניות, ומעל למיטה — תמונת הצלוב. בחדר קערה, ליד מזוזה הדלת, על כן, עם כדמים, ומעל לקערה תלויה מגבת צבעונית, שחמש מלים רקומות עליה: "מורגנשטונד האט גולד אים מונד", שפירושו, אם תרצו: "שעת־הבוקר היא ביוקר".

בעלת־הבית, אלמנה באה־בימים, קתולית מאמינה, ומראיה כמראה אחת ה"וואלקי־רות", טורחת להנעים עלי את שעת בין־הערביים הקודרת, המעיקה. לכבוד ראשון־בשבת אפתה עוגת־שזיפים, ובהצביעה על כל מלאי השימורים שהכינה בזמן האחרון — דובדבנים, אדומים ובהירים, תפוחים ואגסים, כולם פירות־נשר, שהביא עמו הבן מביקוריו אצל קרובי־משפחה מן הכפר — היא מסבירה לי מה־זולים הם החיים עכשיו, על אף עליית המחירים לעומת השנים הקודמות: משנת 1945 עלו מחירי־המחיה ב־5.5%, ואילו שכר־העובדים עלה באותו זמן ב־51%. היא, למשל, אינה צריכה עוד לעבוד, די לה בניהול משק־הבית שלה: הקיצבה שהיא מקבלת (בעלה נהרג במלחמה), בתוספת חלק מהכנסת בנה, העובד באחד מבתי־החרושת שבסביבת העיר, די בהם לקיים בכבוד אותה עצמה ואת בנה, בייחוד כשידעיים לקנות בשער הזול.

כן, הבן הוא נוהג בה כבוד. היום איננו נסע אל המשפחה, זו בכפר; בחורה יש לו שם. צנועה, לא אחת מאלו שהפקירו עצמן בימי המלחמה ולאחריה, שבעבור פת־לחם מכרו עצמן לכל לוחם מחילות־הכיבוש — ומאז שוב אינן גודרות עצמן, עד שקפצה השחיתות מן השנים ההן אל ימינו שלנו ופוררה מוסר כל בית.

אני אין אני רוצה לדעת כל זאת — או, מוטב: לא זאת בלבד מבקש אני לדעת. רוצה אני לדעת מה קרה לשכניהם, למכריהם, לידידיהם היהודיים של הגברת גולטה ושל מר שמיט ושל האדון מאייר, בכל אותם ימים שקדמו ל„שואה“ הגרמנית (כשגרמני מדבר על „שואה“ מכון הוא להפצצות של בעלי-הברית, שהחריבו את עריו, השמידו את חרשתו ושברו את עמוד-שדרתו — שואה אחרת אינה ידועה לו) — מה קרה להם בתודעתה של בעלת-ביתי יראת-החטא. על כך איני מקבל תשובה.

„בעלך היה סוציאלי-דמוקרט?“

„כן, כל השנים שלפני המלחמה. פקיד היה במחלקת-הסילוקים של בנק-הדואר.“

„ובימים שלפני המלחמה הייתם מנויים על הפולקיסר ביאובאכטר?“

„אילצו אותנו. לולא כן היו מפטרים את בעלי מעבודתו.“

„ובנכם היה ב.היטלר-יוגנד?“

„זמן רב סירב בעלי ולא נתן. אך לבסוף לא יכולנו עוד לעמוד בלחץ ונכנענו.“

„והוא היה מוסר לממונים עליו על כל מגעיכם עם מכריכם היהודים?“

„אילצו אותו. חינוכו אותו להיות מלשין על הוריו, על אביר-מולידו ועל אמר הורתו. נורא היה הדבר. אך לא היה מנוס מזה.“

„וכאשר פלש היטלר לפולין, קם בעלך, הסוציאלי-דמוקרט, והתנדב לצבא והלך

לכבוש ארצות ולהשמיד עמים?“

„לא היתה לו ברירה. נוח היה לו להתגייס למלחמה, בשירות העם, כרצון ההשגחה,

מלעמוד כל הימים תחת עינם העוינת של כל בלשי המפלגה — בבית, ברחוב,

במשרד, על כל צעד ושעל.“

„והוא נפל במלחמה?“

„ברוסיה. בארבעים-ושתיים.“

הבן חזר מן הכפר והביא עמו את ארוסתו. הוא — נעים-הליכות, לבוש כהלכה,

בעל הופעה כבושה; היא — במיטב שנותיה, פורחת, מטופחת, ביישנית קמעה.

שניהם היום כבני שלושים — שנים מתוך עשרה מיליוני „מי שהיר“ בני נוער-

היטלר — על-כרחם.

היום הוא עובד בבית-חרושת, משתכר יפה, בחמישים-ואחד אחוז יותר משהיה

משתכר לפני שנים אחדות. ויש לו מכונית קטנה, ועם ריבה זו הוא יוצא בסופי-

שבוע לטיולים בארצות הסמוכות. כל אירופה פתוחה לפניהם, וכן אף צפון-

אפריקה וקידמת-אסיה. הדרך הגרמני אינו זקוק לאשרות, והמטבע הגרמני עובר

לסוחר. מחצית הכנסתו מוסר הוא, בן הגון, לאמו המכלפלתה, ואת המחצית האחרת

הוא חוסך ליום שבו יבנה ביתו. בפוליטיקה אין הוא עוסק, לא הוא, לא היא.

פוליטיקה היא דבר מתועב. „שבענו פוליטיקה“ — והמחסום הורד. עשרה

מיליונים — חמישית העם, עשרים אחוז.

השעה מאוחרת, קרובה לחצות. החשמלית — קרוונת חדשים, נאים, נוחים, בנויים בקוויהזרימה. הסקה מרכזית בכל קרון, הילוך שקט ובטוח. משק החשמליות בערים, והרפכות במדינה, חודש מאז 1948 — החשמלית, עתה, ריקה כמעט מאדם: רק הנהג בה, הפרטיסון ועוד כרטיסנית, שסיימה את עבודת יומה והיא חוזרת לביתה, ואני, הלקוח היחיד.

בקצה הקרון יושב אני, עתון־של־ערב בידי, שאני מעיין בו ואיני רואה בו כלום — מחשבותי מופלגות מכאן. הגשם פסק. בעד החלונות המוגפים (זגוגיותיהם מצוחצחות, על־אף שעת־לילה מאוחרת זו, מבריקות עד לעורר קנאה) נראים האנשים החוזרים לבתיהם, מן הקולנועים ומבתי־הבירה, מטריות מקופלות בידיהם — צעירים וקשישים. מן הקצה האחר של הקרון מגיע אלי, במפתיע, שבר מדו־קרב המלים בין זוג הכרטיסנים:

„מתערבת?”

„להתערב? אני? מה אני — יהודי?!”

נותן אני עיני באותה יפהפיה — שמנמנה כלשהו, אדמדמת, עיניים תפלות ושפתיים לא־כלומיות. אני אומד את שנותיה ב־35. מעביר אני על מידותי, פונה אליה ושואלה:

„אמרת, יהודי, מה רצית לומר בזאת?”

הופתעה ונתגמגמה. ראיתי שהארנק הכבד תחת זרועה מתחיל לרקד מעט. שאלתי:

„ראית פעם יהודי? אני יהודי.”

„סלי־סלי־סליחה. אני, אני... אני לא התכוונתי. לא ח־חשבתני להעליב מישהו. סתם אמרתי. אצלנו, ביוגנד, היו אומרים כך.”

„אצלכם במה?”

„ביוגנד, בהיטל־ריוגנד.”

ברגע זה ניתק המגע בין מוליך־החשמל שעל גג החשמלית ובין הפכל שמעל, החשמלית עמדה והאורות כבו. ירדתי מן הקרון, הגשם שוב התחיל לזרוף, ואני נמצאתי עומד בחצר אחת הכנסיות, הפזורות על־פני כל העיר, ואילו מכאן ומכאן, בכל אשר תפנה, מגרשים ריקים. בנייני־מגורים ובתי־מסחר־ומלאכה היו עומדים בהם לפנים, והיום הם זרועים על־שלכת; אור הפנסים של הרחובות הסמוכים אינו מצליח לכסות על צלו הכבד של בית־היראה כבד־התשתית ורחב־האגפים, היורד ורובץ על האילנות עבי־הגזעים וסבוכי־הצמרות. חבוק אל אחד הגזעים עומד ספסל, עירום ומנצנץ בלחותו. בערבים ובבקרים גדירים, בהפסקה שבין גשם לגשם ובין שלג לשלג, יושב פה זקן, מקלו לצדו, ומפזר זרעונים ופירוורים ליונים המשוטטות על־פני החצר, לקיים מה שנאמר: „ורחמיו על כל מעשיו.”

בזמן האחרון פירסמה העתונות ידיעות על חילול מצבות בבתי־קברות של

יהודים — ולעומתן ידיעות על שיקום בתי־קברות של יהודים בידי תלמידי בתי־ספר וחברי קבוצות־נוער, במתנדב.

חילולי הקברים הסעירו. את העם? לא. את העתונות, את הראדיו, את הטלביזיה. התחיל מסע־הסברה כן, גדל־מידות (מסע זה מתחדש, זה שנים, בכל שנה לקראת האחד־עשר בנובמבר ולאחריי, וכן לקראת „יום־האחווה“). נתבקשתי על־ידי אחד משירותי־הראדיו (כל ארץ וארץ מארצות גרמניה יש לה שירות־ראדיו משלה) לערוך סידרת משדרים, שחיבר עתונאי נודד (יהודי) על היהדות, היהודים ועל מדינת־ישראל. האחראי לשידורים אלה, שחלקם נועדו לנוער, היה בא אל משרדי, מביאני במכוניתו לבית־השידור ומחזירני אחרי־כן לביתי — אדם סימפאתי, תרבותי, משכיל, וגילו, לפי האומד, ארבעים־וחמש או קצת למעלה מזה. החלפנו דברים ודעות, כדרך הטבע, ולא נמנענו מלנגוע גם בנושאים ישראליים. נעים היה שאיש־שיחי לא תופף בתוף אהדתו הבוזרת לישראל.

כאשר סיימנו את העבודה באולפן העבריני ידידי בכל גוש בנייני־השירות והראה לי את האולפנים והמיתקנים וזימן אותי עם רבים מן העובדים — ואני חשבתי בלבי: לוואי וקם לנו שירות מפותח ומסועף ומשוכלל שפזה! אחר ליוה אותי אל ביתי, וקודם פרידה אמר לי הידיד, והוא מתאמץ לפרוץ בקולו את הקורה התקועה בגרונו:

„אני רוצה לשאול אותך משהו, אבל אני חושש שתקפיד עלי —“
אזעקה. אבל עדיין לא העליתי בלבי את טיב האפתעה.

„אני רוצה לשאול אותך. האם... מה... איך, ובכן, איך היית מתיחס לאדם, למישהו, שפעם היה איש־ס.א.?"

לרגע כבו כל האורות סביבי והאנקורים באמירי האילנות של השדרה אטמו מקוריהם. הבטתי בפני „ידידי“, שנעצבו פתאום. הושטתי לו ידי ואמרתי:
„אני מודה לך על כל הטירחה שטרחת ועל אדיבותך“.

מנהלו של אחד בתי־הספר שבמחוז הַסְן־עילית הזמין אותי לבוא אל כפרו ולהרצות בפני כל מורי מחוזו, לפתוח בהרצאה על ישראל את מחזור הפעולות התרבותיות של החורף.

נתקבלתי בכבוד וביקר על־ידי קהל של כחמישים מורים ומנהלים של בתי־הספר יסודיים ועל־יסודיים. היושב־ראש בדברי פתיחתו העיר כי חוג זה מורכב כולו אנשים שוחרי־אמת, שרבים מהם גם שילמו מחיר יקר על תפיסת־עולמם שלא היתה נוחה לנאצים בימי שלטונם, וכי לכולם ענין רב במתרחש באותה מדינה קטנה ואמיצה, וכר וכר.

בין דברי ההרצאה ובין השאלות־והתשובות נעשתה הפסקה קלה — „לליחלוח הגרון“. יכולתי להתנצל שאינני שותה אלכוהול — התיקרה הנמוכה והכתלים הקודרים העיקו עלי בכובד טונות רבות — ויצאתי החוצה להעיף עין על הכפר. על פתחו של בית־התרבות צבאו כל אנשי המקום, גברים ונשים, ילדים וזקנים,

שהתגודדו מסביב למכונית שהביאה אותי. שמעתי אותם מלחשים זה אל זה ביראת-הכבוד:

„זה שגריר ישראל!“

„איזו מכונית מהדרת!“

„איזה מראה אצילי!“

הרי אלה הם אותם אנשים ונשים הקוראים ברציפות את הסיפורים המתוקים, בשבועונים-המשפחה המצויירים הנפוצים במיליונים, על בני בתי-המלוכה שעודם פזורים על-פני גרמניה ועל-פני העולם, הם-הם העוקבים בקוצר-נשימה אחרי הדראמות והטרגדיות של מארגרט ושל סוראיה, של נסיכת-מונאקו ושל מלך בלגיה — ואני, שליחה של מדינה רחוקה, „אקזוטית“ ומהוללה, עכשיו הנני כאחד מאלה.

נסתיימו השאלות-ותשובות, ונכנסנו, אני ונהגי, לשעה קלה לביתו של היושב-ראש, הוא מנהל בית-הספר של המקום, להמתין עד שיגמור את הסידורים בבית-התרבות.

אומרת לי האשה, בעלת-הבית:

„אני מאושרת שאתה מזדמן לכאן. מכבר ביקשתי לשאול ולברר משהו חשוב. אתה דאי תדע להשיב לי.“

והיא מחטטת ומוציאה מארון-הספרים מגילת-קלף שהצהיבה מיושן ומניחתה לפני על השולחן, ראש למטה וסוף למעלה.

מגילת-אסתר, בלתי-פגומה. הכתב כאילו אתמול נמשח.

היא מספרת, תחילה מהוססת ואחר חופזת והולכת:

מי שהיה ראש-הכפר (איננו עוד בחיים) הביא מגילה זו אל בעלה, כאשר חזר מן המלחמה, הפקיד אותה בידו ואמר: „הן אתה אדם אינטליגנטי אתה — מגילה זו חפץ קדוש הוא, מחפצי היהודים, שהספקתי להציל מידי הנאצים, ולפי שאין עוד יהודים בסביבה, יהיה החפץ שמור עמך ואתה תנהג בו קדושה“. „הרי זו, סיימה, „צוואה של בר-מינון. דבר-שבקדושה. אנו שומרים על המגילה. בשום מחיר שבעולם לא נוציא אותה מידינו. אך רוצה הייתי, דרך-אגב, לדעת, אם באמת זה חפץ עתיק, ומה מחירו, אם הוא גדול...“

„וכי מה חשוב המחיר אם ממילא — — —“

„נו, בבקשה ממך, הרי אתה מבין...“

האצתי בנהג שלי שנצא לדרך.

משהו במערכת-האורות של המכונית לא היה בסדר. נסענו בשבילי-יער מעוקלים ומפותלים. העולם היה שקוע בים של ערפל סמיך. לבטיו של הנהג, שמדי פעם יגע להדליק מחדש את האורות הגדולים, להחליפם אחרי כבייתם באורות הקטנים, למדן את הנסיעה, להחליף הילוכים, לשוב ולהעלות את אורות-המרחק וחזור-חלילה — כל אלה טילטלו את רוחי. הוצאתי מילקוטי את הדואר האחרון שהגיע

ולא הספקתי לקראו אותו יום והעליתי חוזר של אירס"ו (אירגון להחזרת רכוש ללא יורשים), שבא לידי מעשה-שיגרה. בחוזר זה מוסבת שימת-הלב לשני מסמכים מתוך ספרו של פרופ' ואלטר הופר (הוצאת פישר): „הנאציזם-סוציאליזמוס, מסמכים 1933—1945“. מסמך 165 מוסר דו"ח פנימי על הקף הפגיעות ב„ליל-הבדולח“ בבתי-מסחר ובתי-מגורים של יהודים, והוא מביא, בתוך השאר, את המספרים הבאים:

191 בתי-כנסיות נשרפו;

76 בתי-כנסת נחרבו עד היסוד;

11 בתי-קהילות ובתי-קברות הועלו באש;

3 גוספים הורסו עד היסוד;

20,000 יהודים נכלאו, 36 נהרגו, 36 נפצעו קשה, 1 נעדר.

מסמך 164 הוא דו"ח של הבריגדה-פ"ר לוקה; מסמך 165 (המוזכר) — דו"ח של ראש משטרת-הבטחון היידיך, אל גרינג. התאריך: 11.11.38. וזו לשון המסמך האחר:

דו"ח פלוגת ס"א — בריגדה 50 — — דארמשטאט, 11 בנובמבר 1938
אל קבוצת ס. א. קורפפאלץ
מאנהיים.

ביום 10.11.38 ב־3 [לפנות בוקר] הגיעה אלי הפקודה הבאה:

„על-פי פקודת מפקד-הקבוצה יש לפוצץ ולהעלות באש מיד את כל בתי-הכנסת היהודיים שבגבולות בריגדה 50.

בתים סמוכים, שהיושבים בהם אריים, אסורים בפגיעה. את הפעולה יש לבצע בבגדים אזרחיים. יש למנוע שוד וביזה. דו"ח על הביצוע יש להגיש עד לשעה 8.30 למפקד-הבריגדה.“ — —

מפקדי המחלקות הוזעקו אלי מיד וקיבלו הוראות מפורטות ביותר ומיד הוחל בביצוע. בזאת הריני מודיע

בגבולות המחלקה 115 הוחרבו:

1. בית-כנסת בדארמשטאט / הועלה באש
2. בית-כנסת 2 בדארמשטאט / הועלה באש
3. בית-כנסת באופר-ראמשטאט / פנים וריהוט
4. בית-כנסת בגראפנהאוזן / נהרס
5. בית-כנסת בגריסהיים / נהרס והריהוט נחרב
6. בית-כנסת בפפונגשטאט / נהרס והריהוט נחרב
7. בית-כנסת באברשטאט / הועלה באש — — —

וכן הלאה, וכן הלאה.

ועל החתום: מפקד הבריגדה 50 (שטארקנבורג) לוקה, בריגדה-פ"ר.

לשונם היבשה של המסמכים קרמה לעיני עור וגידים, פה במכונת ה"מהדרת" של שליח ישראל, המתפלת, תוך עילוי אורות וכיבויים, בשבילי יצר אפל, החתזה ביעף כפרים ועירות, ששמותיהם מעל שלטי-כניסה-היציאה זהים עם שמות המקומות המזכרים ברשימותיהם הרשמיות של מפקדי המחלקות, הפלוגות וה"בריגדות" של ה.ס.א. וראיתי את פני האנשים בבית-התרבות, שקיבלו את פני בכבוד ויקר, המה שוחרי-האמת, שדעת השליטים הנאצים לא היתה נוחה מהם, והנה הם אותם הצועדים, בבגדיהם האזרחיים, בראשי הכיתות והמחלקות, לשלוח אש בבית-האלוהים, לשלוח יד באנשים ובנשים; וראיתי בראשם את הבריגאדה-פירר לוקה ופניו כפני ידידי מבית-השידור, העורך — בסיועי — סידרת משדרים על ישראל ועל היהדות והיהודים. וראיתי את האשה, תמונת הצלוב מעל לראשה, הנותנת עינה במגילת אסתר.

כשנפרדתי מן הנהג, בשעה מאוחרת מאד בלילה, מסרתי בידו את כל דמי-הפניסה שנגבו מבאי בית-התרבות ושחתמתי על קבלתם — למען הסדר הטוב. היתה רוחו של הנהג טובה עליו, ובתמורה הושיט לי דף-נייר, מודפס במכונת-כתיבה, העתק-עלון, המועבר כנראה מיד אל יד: "חומר-קריאה לפני עלות על המשכב", "ספרות-של-בידור", כפי שהפטיר בצחוק טוב — הוא וכמה חברים עשו יד אחת, חיברו את היצירה, ושלחו העתקים ממנה לכל מיני אנשים, להנותם בבלטריסטיקה שלהם.

ספרות-של-בידור, יצירותיהם של אנשים צעירים, העומדים היום בחיים וממלאים תפקידים של "עמך": נהגים, עובדי בתי-חרושת למקררים ולמכונות-כביסה, מתווכים, נגרים, בעיר ובכפר, בדרום ובצפון, במערב גרמניה ואף במזרח (נהגי הגיע לכאן לפני חדשים מספר כפליט מן האיזור המזרחי). וזו לשון היצירה, כתרגומה:

מכון להמתה ללא כאבים

קריית ארונמתים, מחוז גולגולתברמינן

רחוב השלדים 43

צו התיצבות

הואיל ונדוע לנו, ממקורות יודע-דבר, שאין לצפות עוד לשום תועלת ויתרון מהמשך קיומו של כבודו, ולפי שכבודו, בדמותו העלובה, עורנו מתהלך עלי-אדמות, לחרדת הבריות, גורנו על השמדתו, ותקיפה דעתנו להעבירו אל העולם ההוא.

בזאת הוא נדרש לבוא הערב, בשעה 2000, אל המשרפות בקריית ארונמתים, לצורך שריפת עצמותיו הרחפות. עליו להתיצב, בצוואר רחוף ובאזניים נקיות, לפני המסיק-התורן, קומה ה', ליד כבשן מספר 600, פתח 33, כדי לעלות באש.

נזכחות אנשים קרובים אינה מותרת.

מכאן והלאה עליו להפסיק את העישון ואת השתיה, כדי למנוע התפוצצויות.

מלבד זאת עליו לרוקן תחילה את ראש־המים שלו, עליו להביא עמו:

2 חבילות קש,

50 קילו פחמים,

נייר וגפרורים.

וכן עליו להביא עמו קופסה של שימורים, לקליטת אפרו. אפרו ישמש בחורף הבא לזרייה על־פני כבישים מוקרחים. למקרה שבעקבות זרייה זו תארענה תאונות־דרכים, עליו להשליש מראש סכום קצוב של 240 מארק גרמני.

בכל הכבוד הראוי לגופתו,

ד"ר עֶצְמֵי־רֵצֶחַ, מנהל המכון להמתות אלו־חיות.

(קטע אחד השמטתי בשעת התרגום — לא עמד בי כוחי לתרגמו).

בן כמה הבחור?

בן תשע־עשרה, עשרים — בן הדור החדש.

באחד מסופי־השבוע של ראשית הקיץ (1957) לקחוני כמה ידידים לטיול אל היער. היתה עמנו ידידה של הידידים, גרמניה נוצריה, וידידי טרחו בדרך לא מעט להסביר לי כי אשה זו „כשרה” היא: אשתו של מורה בבית־מדרש־למורים, חבר המפלגה הסוציאלי־דמוקרטית, אדם שנכלא בשעתו במחנה־ריכוז על סרבנותו לנאציות.

כשהגענו ליער גופו פשטנו מיד על שיחי־התותים ואכלנו מהם בכל פה. אחר התחלנו לעסוק במשחקי־ספורט קלים, בכדור. נתחוויר לי שאשה זו, בת למעלה משלושים, שולטת בכדור ומיטיבה לשחק כאחת הוואלקירות. חלשה עלי דעתי. אמרתי לעצמי: באתי הנה — כדי לשחק כדור עם זו, ביער בטאונוס, שתיים־עשרה שנה אחרי 1945, וכל זה על שהיא כשרה בעיני ידידי ועל שנישאה לאחד סרבן?

הרגישה בעננה שהדליחה את רוחי. עמדה ושאלה:

„תמה אתה על שאשה בגילי עוד מיטיבה לשחק בכדור?”

ענתי:

„אין אני תמה על כך. תמה אני אם היית משחקת אתי בכדור גם לפני חמש־

עשרה, עשרים שנה, בעת שהתאמנת בהיטלר־יוגנד?”

השפילה עיניה ואמרה:

„הורי שלי ירדו למחתרת, כדי שאחי ואני לא נהיה בהיטלר־יוגנד.”

מאז הציקו לי ידידי בהצעתם החזרת־ונשנית לצאת ולבקר עמיהם בבית האנשים האלה. באחד־במאי נסענו לדארמשטאט. מארחינו קיבלו את פנינו במי־„עסיס”, תוצרת ישראל.

שאלתי:

„היכן השגתם עסיס זה, לכבדנו בו באחד־במאי?“
 „אנו שותים כל השנה עסיס מישראל. לפי דרישתנו הזמינו כמה חנויות את
 העסיס, ורבים קונים אותו.“

סיימנו את הטעימה ובעל־הבית נפטר מעלינו: הוא צריך לנסוע לאחת העיירות
 הסמוכות, לנאום את נאוּם־החג. עד שישוב, נשב פה ונשמע קצת מוזיקה.
 הפעילה בעלת־הבית את הפטיפון. הניחה תקליט ראשון: ריקודי־עם ישראליים.
 ניגונים מתוך שירי־השירים. תקליט שני: יפה ירקוני. ושושנה דמארי. תקליט
 שלישי: שירי־ילדים עם האובה צדוק, חנה אהרונז, שרה יערי, נעמי צורי.
 לשמע קולה של נעמי צורי הניחה התינוקת, שישבה כל אותה שעה במרפסת
 בחוץ, את בובותיה שהיתה משחקת עמהן ובאה וישבה על ברכי. כדרך דודים
 ליטפתי את שצרה (הבלונדי), ואחר שאלתי אותה:
 „איך קוראים לך?“

(רגע עצמתי עיני וראיתי עצמי בבית ושמעתי משיבים לי על שאלה מטופשת
 ושיגרתית זו, בצברית מתפנקת: „לא קוראים לי — אני באה לבד.“ אך הנה
 נשמעה תשובתה של תכולת־עיניים זו, בת הארבע, ושוב פקחתי עיני, בתמהון).
 „קוראים לי מרים.“

מלרע.

לא מאריה. לא מארי. לא מאריאנה. מרים.

העפתי עין על ספרייתו של אבי־מרים. נראה שהאיש הוא ביבליופיל. ככל שהספר
 עתיק יותר, כריכתו עורית וגסה יותר, דפיו וכתבו צהובים יותר — כך הוא
 חביב יותר. מצאתי כאן ספרים ביוונית, בלטינית, בעברית. כרכים עבים,
 גמלונניים, וספרים עדינים.
 אמרתי לנפשי: גם „מרים“ אינה אלא סטייתו של ביבליופיל, אין לה משמעות
 נוספת.

בינתיים עלתה שעת־הצהריים והאיש חזר מדרכו. ישבנו לשולחן. הוא סיפר:
 „כשבאנו כבר היתה לכירה־העיירה מלאה אדם. קיבלו את פנינו בנגינת־פּוֹטְפּוֹרִי:
 מארשים מימי הפרוסים. המנצח על התזמורת, אני מכירו אישית, היה פעם איש
 ס.ס. הוא ניצח בחום. התזמורת ניגנה בהתלהבות, והקהל שיתף עצמו בתום־לב
 בנגינה — גם בברכות, גם בנאום. בתום העצרת הלכו הכל לבית־הבירה. ואני
 חזרתי אליכם. הנני.“

שאלתי את האיש:

„הכרח היה זה שאיש־ס.ס. ינצח על התזמורת בעצרת אחד־במאי שאתה גואם בה?
 הכרח היה זה שאתה תנאם בה?“

השיב:

„לפני ימים מעטים נתמנתי חבר המרכז הארצי של המפלגה הסוציאלי־דמוקרטית.

הרי אני חבר-מרכז, היחיד במחוז. מחובתי למלא את התפקיד הזה — אין אחר. המנצח על התזמורת — גם היום הזה וגם בימים ההם — הוא המנצח, אין אחר. והאנשים שבאו לעצרת — היום כמו בימים ההם — הריהם אנשי המקום. הם — אין אחרים.”

שאלתי:

„ומחר?”

השיב:

„אתה שואל אותי? אני שואל אותה שאלה.”

ביקשה ידידתנו, זו שהביאה אותי, להשבית את השתיקה, ועודדה את בעלה-הבית שיוסיף ויספר על העצרת. המשיך ואמר:

„עיירה זו מפורסמת לא מעט. יודעים על מה? לא — לא על הבירה שלה. אף בה אין היא צריכה להתבייש. אלא על שום ד”ר וייצמן, נשיא ישראל. סליחה: ראשון נשיאה, אני יודע. המנוח. הנשיא כיום הוא יצחק בן-צבי. יודע. ובכן, פרופיסור וייצמן התגורר בה, בעיירה זו — שמה? פפונגשטאט (עבר בי הזיכרון: שבית-הכנסת שלה הועלה באש, ברשימת הבריגדה-פירר לוקה...). לא הרחק מכאן — משך כמה שנים. אחרי המלחמה באו אנשים מארצות-הברית וביקשו לקבוע לוח-זיכרון על הבית שבו היה נשיא ישראל מתגורר. יעץ ראש-העיר לא לעשות כן.”

„משום מה?”

„משום? משום שהבית כבר ישן והוא מט ליפול. ומשום שפליטים עניים מתגוררים בו. ומשום, ומשום, ומשום. וזהו.”

זחלה מרים הקטנה מתחת לשולחן ובאה ועלתה אל ברכי. התרפקה עלי וביקשה ממני כי אשוב ואשיר לה את שיר-הצפרדע. טעמה של תינוקת. שאלתי את ההורים מה טעם ראו לקרוא לילדתם שם מן התנ”ך, מן הברית הישנה דווקא. בצורתו העברית. המדוקדקת.

אמרו:

„יודעים אנו שאין במתן-שם משום קביעת גורל, אך יש בו, לעתים, משום הפגנה. ביקשנו לילדתנו שם שיהיה בו משום ראשית סלילת דרך חדשה במדבר, משום מרות ומרי — מרים, אחותו של משה, המתקומם והמוציא את אֶחיו מעבדות לחירות. מרים שדיברה סרה באחיה זה, שסרח לדעתה, ולקתה על כך. מרים שלקחה את התוף והלהיבה את העם למאמץ ולקרבה. זה שביקשנו.”

נוסע אתה, בעצם האביב, שעות ארוכות בדרכי גרמניה התיכונה, עובר כפרים, ערים, חוצה שדות, כרים ויערות, נוסע על-פני נהרות ופלגים, עולה הרים ויורד גבעות — והכל ירוק, ואילנות מלבלבים, ופרחים נותנים ריח, והאוויר בשים להפליא, וצפרים מרננות, ואור-העולם מבורך, והבריות לפניך שלווים. מבקש גם לבו של אותו אדם להיות שליו עם העולם.

מתכנס אני עם עצמי ומכנס עיני מן הנוף הנהדר ונוטל לידי את העתון וקורא: „הסרט הדוקומנטארי הצרפתי, לילה וערפילי, המתאר במעשיות מזדקרת אך בלי הגזמה את ההשמדה ההמונית בדרך האוטומאציה, בידי הרייך השלישי, הובא על-ידי הטלביזיה הגרמנית בפני העם הגרמני. דבר זה ראוי להערכת. בלילה שלאחר-כך קרה ליד זאלציטר שבסאכסוניה-תחתית מקרה זה: שמונים מצבות יהודיות, ומצבת-כבוד יהודית, שמונה מטרים לרום, נשברו. על ראש גלעד אחד נלתה בובת-קש ועליה שלט שצלבי-קס מצויר עליו, והכתובת: עורי גרמניה — התפגרי ישראל! מלבד 120 קברי יהודים נמצאים שם גם קברותיהם של עובדי-כפיה ושל שבויי-מלחמה, יוצאי אחת-עשרה ארצות — — —”

סאנט-אנדריאסברג, בראש הררי-הרץ, לא הרחק מגבול האיזור הסובייטי. נערכת כאן ועידה של „חוג זוננברג” — אנשים בני אומות שונות, המבקשים את האמת. אחד, גרמני, מורה, כינס סביבו בתום המלחמה, לאחר ששוחרר ממחנה-הריכוז, חברים ואוהדים, העלה אותם ל„בית-זוננברג” בראש ההר, קרא לאנשים-כערפם מן הארצות הסמוכות — ומאז מתכנסים הם כאן כמה פעמים בשנה, פעם מבוגרים, פעם צעירים, לימי-עיון בשאלות חינוך, תרבות, דת ופוליטיקה. הוזמנתי אף אני להרצות. הסכמתי לבוא וללמד שירים ישראליים.

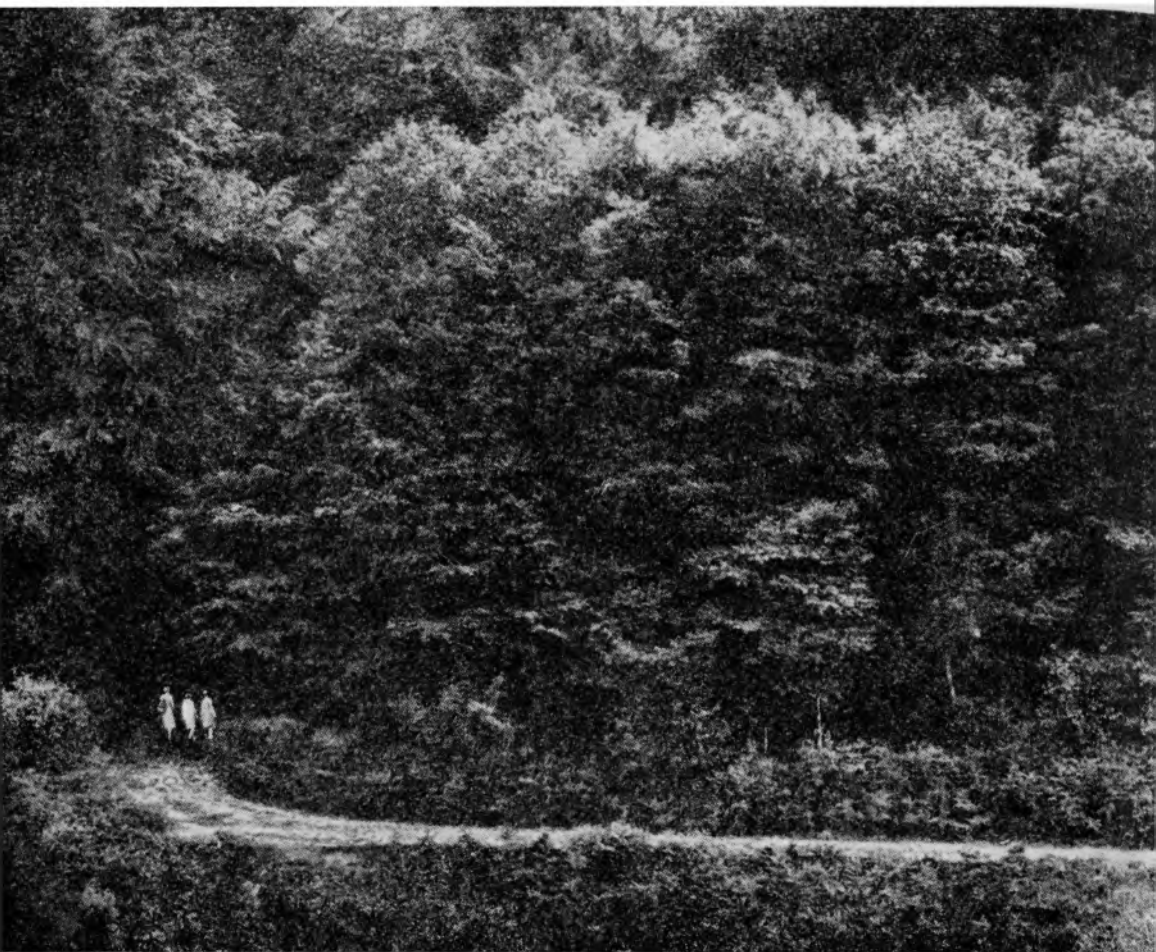
היו שם כשמונים איש, חלקם תיאולוגים, שמרנים ומחדשים, קתולים ופרוטסטנטים, וחלקם סתם סטודנטים וכן חסרי-דת ומורדי-דת. היו שם גרמנים, פולנים, אנגלים, בלגים, צרפתים, לוקסמבורגים, ואחד כושי מזנזיבאר. והיתה שם אחת יהודיה-למחצה (שהעלימה יהדותה). ואני הישראלי.

נתתי ביד כל אחד מהם את מלות-השיר, משוכפלות בתעתיק לטיני ומתורגמות גרמנית, אנגלית וצרפתית. אחרי שקראו את המלים במקלה (בניבים מצחיקים), למדו בסך, על-פי סרט (הקלטת קול-ציון-לגולה), את הנעימה. שמונים איש שרים בהתלהבות, בליל-ירח על ראש סאנט-אנדריאס, „בין כרמי תמנתה”.

למחר נשמעה, בתוך השאר, הרצאתו של מדען אנגלי על „האנטישמיות באנגליה, בימי-הביניים”. היה היתה אנטישמיות באנגליה, בימי-הביניים, אך היום איננה עוד. על קביעה זו הותקף המרצה בשאלות והערות חריפות. הרבה להתקיף איש-זנזיבאר, שסיפר על ימי לימודיו בלונדון, שבהם היה עד להרבה מקרים של אנטישמיות, גלויה ונסתרת.

בערב נתקבצו עלי כל אנשי החוג, וביקשו שאשיב על השאלות שישראל מעוררת בהם. שאלו.

ביקשו לדעת כיצד עתידה ישראל לאזן את סחרה ולסתום גירעונה. ומקץ כמה ימים או שנים יתקבצו כל היהודים במדינת-ישראל. ואיך יסתדרו שם. בתוך הגבולות הצרים. ולמה אין עדיין יחסים דיפלומטיים בין ישראל לבין גרמניה.

יער בארץ הגרמני

צילום: הורסט־רודולף פֿישר

ואל איזו יבשת, סוף־סוף, משתייכת ישראל — לאירופה, לאסיה או לאפריקה. ולמה לשקר־רבים של אשה נשים ולא אשות.

בלילה הוציא אותי אחד המדריכים, מורה וסופר (הוא עומד בראש קבוצה של עשרים־וחמישה סטודנטים ומורים, המבקשים לערוך ביקור של לימוד־ועבודה בישראל, מבקשים ואינם מצליחים מפני שאין מאחריהם כל גוף רשמי), החוצה, אל היער. טיילנו עד אור הבוקר בשבילי יער־האשוחים החשוך, ושוחחנו על אותו נושא המרחף באוויר תמיד־תמיד, כל־אימת שנפגשים עם גרמני, בכל כנס, בכל מגע פנים־אל־פנים: מה קרה; ואיך קרה; ומה המצב כיום, המצב לאמיתו; ומה יהיה מחר.

הוא, הגרמני, הביע רפיון־רוח וחולשת־דעת. קבל על אנשי־הרוח הגרמנים, שלא התקוממו בהמוניהם. קבל על שעדיין יש מעשים מבישים ואין עוקרים את הארס — זוננברג שוכנת באותה סביבה של הזאלצגיטר, וחילול־הקברות הטיל את צלו הפכד בלבבות — וקבל על שרוב העם אינם רוצים לזכור את שעבר ואינם רוצים לחשוב על שעתיד להיות.

וכך הוא מקונן והולך, מסתגף והולך, עד שהוא מגיע, בלי משים, לדברי גיחומים ולדברי נבואה.

הדור הצעיר שונה. חל שינוי מעמיק בנפש הדור הצעיר בגרמניה. בשלושה דברים הוא ניפר: האמריקאניזציה, שהעלתה לפני כל צעיר כמטרה נכספת בחיים את הנוחות והרווחה; ההלם שהביאו לו כשלונות שתי המלחמות האחרונות; ופריצת הגבולות, הכלכליים, המדיניים, המדעיים והתרבותיים. שום צעיר גרמני אין לו עוד ענין לא בכיבוש עמים ומדינות ולא במלחמות. הסנטימנטאליות והרומנטיקה הגרמנית, שאפשר היה לנצלן לצרכי פאטריוטיות מופרזת, מעוותת, איננה עוד, ופינתה מקומה ליבושת חמרנית מפוקחת, לאירופאיות מלפדת — שום היטלר אינו צפוי עוד לעולם.

בכנות דיבר. באמונה, דברים היוצאים מן הלב. אך משהו נתיצב בינו לביני ולא הניח לדבריו להיכנס אל לבי שלי. בעצמי את עיני ראיתי את המכשפה, היוצאת בליל־ואלפורגיס מתוך פ'אוסט ובאה ביעף, רכובה על מטאטא, נוחתת לא הרחק מאתנו על ראש הבוקסברג, שצעיפי טרם־שחר מתחילים להימוג מעליו. מחר, לכל המאוחר מחרתיים, ישובר־יירדו.

כמדומה, עדיין מטאטא־הכשפים חבוי בפינת איזה בית, אי־שם בארץ הזאת.

הגברת קירכנראט [יועץ־הכנסיה] קיבלה את פני במאור־עיניים. זקנה היא, כבת שמונים ומעלה, וככוחה או כוחה עתה. ביקשה ממני לא להקפיד על שהאדון יועץ־הכנסיה הצעיר (זה שבא על מקום בעלה המנוח ואין בינה לבינו ולא־כלום) לא הואיל להיראות בפני. אין הוא יכול לעמוד בפני לחץ הבאים־ממרחקים.

תיירים־סקרנים וסתם נדנדנים. אך היא, היא עומדת לרשותי ולשירותי. במה תוכל לעזור לי?

אשה חביבה. התבוננתי בפרצופה, בתווי־פניה האומרים: הרבה מאד עברו עלי, בנים, נכדים, שמחות ותוגות, טבילות והתונות וקבורות ויאושים. לא חסתי על הישישה, וביקשתי ממנה להעלות לנגדי את ליל־הרפאים, ליל־הבדולח בכפרה — היידנהיים־אס־האננקאם, שוייץ הפ־ראנקונית, פנינה בכתרו של חבל־ארץ ברוך־יה.

עצמה הזקנה את עיניה והתיקה עצמה ממני ומן הימים האלה והפליגה, מחרישה, אל הימים ההם ואל הלילות ההם. והנה עלה מאוב אותו בוקר ארור, בטרם אור־יום, ושלהבות שהועלו בידי אדם מלחכות חומות בית־תפילה, בית־אלוהים.

„היה זה בשלש אחר חצות והגערה פורצת לחדרנו ומעירה אותנו בזעקה: אש! אדן קירכנראט! הם העלו באש את בית־האלוהים של היהודים! הם הציתו!” „ירדנו מעל מיטותינו, ואני כולי רועדת, ונגררנו אל חלונות חדרנו, והלהבות כבר הגיעו אל הגג ואפפו את הבית מכל עבריו, והאש קפצה מן הכתלים אל תוך החלונות המתפוצצים, ומפנים הבית שוב החוצה, והעשן מיתמר ועולה ומכסה את עין השמיים.

„לבי בוכה, ומעיני אישי יורדות הדמעות.

„ולאור הלהבות רואים אנו איך גוררים אל הכיכר שבין הסינאגוגה ובין הקירכה את יהודי המקום. שבעה. כל אחד מהם מופר לכולנו, כולם חיים בהיידנהיים דורות רבים. אחד מהם, איזאק הארוך, אהוב על הכל. תמיד אמרנו: בו, בגופו, אין מרה — יש לב נוסף. כשהיה נוסע בעגלתו בדרך היה עוצר לכל עובר, מודע ובלתי־מודע, מקדים שלום לכל אדם, שואל אם הוא יכול לעזור. והיה עוזר לכל אדם, בין שביקשו ממנו ובין שלא ביקשו. עכשיו הוא עומד, הם עומדים, כל השבעה, שיניהם שבורות, כל הפנים פצועים וזבים דם, בגדיהם קרועים מעליהם — והבריונים, קבוצה של ס.ס. עם ראש־הקבוצה, מכים אותם ומוסיפים להכותם. זה היה נורא. וכשפבר לא יכלו כמעט לעמוד על רגליהם כרכו חבל סביב לצווארו של כל אחד מן השבעה והכינו עצמם לתלותם על עמודים שהכינו — לא ידענו מתי. קר היה, ואנו אפילו לא הרגשנו כי קר, עמדנו בבגדי־לילה בחלון הפתוח, לפנות־בוקר. והם מוסיפים להכות את האומללים. ואז נפתח מולנו חלון, מביתו של הקצב, והקצב דפק באגרופו על אדן החלון וצעק: די! די, אני אומר!! אם אינכם מפסיקים מיד אני יורד אליכם ועושה בכם כלה, בקופיץ זה אשר בידי! הפסיקו, אבל מיד!! והניף את גרוינו, ופניו היו אדומים, והוא היכה על אדן החלון. ואנחנו עמדנו ורעדנו ובכינו. כזאת עוד לא היתה.”

הגברת הזקנה פקחה את עיניה, הביטה אלי ולא ראתה אותי, הביטה על סביבה, מבחון, מחצרו של אחד האיפרים, בקעה אלינו קריאתו של תרנגול, ולא הבחנתי אם קריאת־גבורה היא או קריאת־געגועים.

או פתחה האשה את פיה, שפתותיה נעו קצת, היא נשמה נשימה עמוקה, והתעוררה. ראתה אותי, הבעה של תמיהה עברה בעיניה, והיא אמרה:

„נורא“.

שאלתי:

„ומה קרה?“

„המפקד נתן אות לבחורים שלו, והם חדלו להכות. הסתלקו עם השבעה“.

„ומה היה סופם של השבעה?“

„הסתלקו אתם לבית-המפלגה“.

„מה היה סופם?“

„כסופם של כל היהודים. הם לא חזרו“.

„אנשי הס"ס היו כמובן לא מאנשי המקום“.

„הם היו מבני המקום. אחדים מהם עוד חיים פה אתנו“.

„ובעלך מה עשה?“

„בראשון-בשבת הסמוך נשא דרשה חריפה בקירכה“.

„ולא קרה לו כלום?“

„כשחזר מבית-התפילה, היה נרגש מאד. אמר: אשה, עשי חשבונך עם אדוננו — הדרשה היום, זה הסוף. אבל השלטינות גזו את התלונה שהגיש מפקד-המקום“.

מה היא היידנהיים, ועשרים כמותה, ושלושים, חמישים, אלף כמותה — לעומת נירנברג. לעומת פראנקפורט, האמבורג, ברלין.

אומרים נירנברג — וחושבים משפטי נירנברג. אומרים נירנברג — וחושבים חוקי-נירנברג. אומרים חוקי-נירנברג — וחושבים על האנס גלובקה, ידימינו של הקאנצלר אדנאור, שניסח אותם או לא ניסח אותם. אך חוקי-נירנברג לא נולדו ב-1936. עוד ב-1925 רכשתי לי, מבית-הספרים היהודי שבנירנברג, ספר מודפס, בכריכה ירוקה (שנת-ההוצאה: 1886), ושמו „חוקי נירנברג“ — קובץ של חוקים וצווים, שהוחקו נגד היהודים, משנות המאה האחת-עשרה והלאה. מן הימים שבהם קמה קהילה יהודית במקום, מן היום ההוא ועד לסוף המאה ה-19, ישבו ראשי העיר ודנו ועיינו, בכובד-ראש, כיצד להצר את צעדיהם של תושבי העיר היהודיים, איך להשפילם, לבזו אותם, איך „למעטם תחת לרבותם“ — וכל זה כדי „להגן על היהודים שלנו“. „חוקי נירנברג“ אינם אלא מהדורה מורחבת, מתוקנת, משוכללת, של חוקי-נירנברג המקוריים.

נירנברג היא עיר יפה, להפליא, אחת הערים היפות בעולם. יש לה פרצוף, ויש לה נשמה, ויש לה אופי. אתה מקיף את חומת העיר (היא חובלה קשה בימי המלחמה האחרונה, ושוקמה, בהוצאות עצומות, בטעם ובאהבה רבה, כמתכנתה הקדומת, העתיקה), עובר באחד משעריה, יורד לנחל החוצה את העיר ועולה אל העבר האחר, אל המצודה ואל ארמון הקיסרים, וחוזר ויורד ופוקד את בתיהם המשומרים של גדולי העיר, הפייטנים, בעלי-המלאכה, הסוחרים-השועים, ואת

פסליהם, מסתופף בחצרי הכנסיות העצומות והנאות — הרי אתה שואף אל קרבך נשימה רצופה, הרמונית, של תשע-מאות שנה. ללא פגם, ללא מגרעת.

וכאן, בעיר היפה, האצילית הזאת — כאן, ולא במינכן, כפי שסבורים — כאן נולדה הנאציות. כאן נולדה, בשנים 1923 עד 1932, משך עשר השנים שלפני צאת שלטון-נחשים זה לאור-עולם, כאן, משך עשר השנים ההן, השקו את העם, בלכתו יום-יום מן הבית אל העבודה ובשובו ממנה אל המנוחה, יום-יום, יום-יום, עשר שנים רצופות, את הארס המחלחל. מעל חומות הבתים, בכל רחוב ורחוב, זעקו באותיות אדומות, גדולות: **היהודים הם אסוננו**. ה„שטירמר“ [החלוץ], בעריכתו של המורה יוליוס שטרייכר, החדיר את הרעל הזה, באלפי וריאציות, בלבות האנשים והנשים, ומפאן נשתפך הרעל, בורם עכור, אל עבר שאר הערים והכפרים. כאן, בעיר הזאת, נתכנס, עוד זמן רב לפני 1933, כנס כל-ארצי ראשון של המפלגה הנאציונל-סוציאליסטית, באצטדיון הגדול שהכיל מאה-אלף איש ושהוקם במיוחד לכך.

וכאן, בעיר הזאת, ובימים ההם, החדיר בי את התחושה לבאות מורי הגרמני, פקוחה-עיניים, הספקני, עדין-הנפש וחרף-החושים, פרופ' קארל ליברט. למדתי אצלו גרמנית, היסטוריה וגיאוגרפיה. הוא לימד אותי להוקיר את הלשון הגרמנית, את ספרותה הקדומה והחדשה; לימדני להבין את המשמעות שמאחרי ההתרחשויות — והוא לימד אותי להעריך את כוחה של התנועה הנאצית העולה. „בחוריי“, היה אומר לי בשיחות שלאחר-הלימודים, „סיים את לימודיך, אסוף את כליך ומלט עצמך מתופת זו, הלוחשת ומפעפעת, עדיין באינן-חשים, והמתעתדת לפעור את פיה ולבלוע את אחיך-לאמונה!“ — והשנה היא 1927, עשר שנים לפני שיתפרסמו „חוקי נירנברג“ ויקבלו תוקף.

והיום, שלושים שנה אחרי נבואה-אזהרה זו, עשרים שנה אחרי שנתקיימה בכל מוראיה, שוב יושב אני מולו — הפעם בחדרו, בביתו, והוא זקן, מפכר יצא בדימוס — רדוף רדפוהו עמיתיו, שהתאימו עצמם במועד הנכון. והוא עונה על שאלותי, על שאלתי, זו האחת, המטרידה אותי, מן היום ששוב נגעו כפות-רגלי באדמת הארץ הזאת, שפה אהבתיה וכה שנאתיה.

„אף אני שאלתי עצמי אותה שאלה, אלף פעמים מאז אירעו אותם הדברים האיומים, שאין להשיגם, שאין להאמין בהם, ולא מצאתי לה מענה שיתישב על הדעת הנבוכה. אך פטור בלא-כלום אי-אפשר. אנסה לענות לך, ולא אחוס לא על עצמי ולא על עמי — אף לא על עצמך ועל עמך: כי אין פועל ופעול בהתרחשות החיים. כי בהתממש גזירת גורל, הולכים זה לקראת זה החותך — והנחתך.“
העבר רד. ריח הסיד הטרי החרוף ועלה מן הקירות. הפרופיסור קם בכבודת מעל שלחנו וניגש לסגור את החלונות, מפני הרוח המנשבת מבעד לאילנות הגינה. קול הצפרים הרגיע ונדם.

„העם הגרמני הוא עם של עבדים — מקדמת־הימים ועד היום הזה. אומלל הוא מאד. חפץ־חיים הוא — ומכל עבריו קמים עליו לבלעו: ממזרח, מצפון, מדרום וממערב. אינני צריך לחזור וללמדך את דברי־ימי הארץ הזאת. תמיד היו פלישות, תמיד כיבושים, תמיד השתלטויות. אני יודע, אני יודע מה שאתה רוצה לומר: מה על הפלישות שלנו, על הפשיטות מכאן אל עבר הגבולות, על יצר־הכיבושים־ההשתלטות שלנו? — ידעתי. לא נבדוק עכשיו מה חוליה ראשונה ומה תגובה. עובדה היא כי גרמניה שוכנת במרכזו של עולם שהוא כובשני ואקספאנסיוניסטי לא פחות ממנה. ובמרוצת הדורות למד העם הזה לכוף ראשו כל־אימת שבא גל מן החוץ, להיכנע לפני הכובש, להתעלם מערכים יקרים, מאידיאלים אנושיים, מתביעות של אתוס, כדי לקיים את הגוף, פשוט־כמשמעו. כך היה בימי אַטילה, כך בימי גוסטב־אדולף, כך בימי נאפוליון, וכך — בימי היטלר; אני מדבר על העם. היטלר בא אליו מן החוץ, או, אם תרצה: מלמעלה. לא מתוכו צמח. הוא השתלט על העם, והעם נכנע לו.

„והעם הגרמני הוא עם של סריסים. לא עם של גברים בני־חורין, אלא עם של נטולי עמוד־שדרה. יש בו מתי־מספר, אנשים בעלי אופי זקיפות־קומה ונכונות־להקרבה למען דבר הראוי לכך — מתי־מספר. מאה־אלף, עובדי־ה' — אלה האנשים והנשים המזורים, התמימים, שפרקו את עול הכנסיה ומילאו את מחנות־הריכוז (והם ממלאים במזרח את בתי־הסוהר עד היום הזה), על סרובם לקבל עליהם עולה של כל מלכות שאיננה מלכות־שמיים כפי שהם מבינים זאת. והיו כמה עשרות־אלפי אנשי־כהונה, אנשי־קצונה ואנשי־פוליטיקה שהלכו למוות למען האידיאות שלהם, ללא־חת — כמה עשרות־אלפים מתוך ששים מיליון, ששים המיליון הם עדר של פֿיליסטרים, של אוהבי־רוחה, של רומנטיקאים סנטימנטליים, של מבקשי המרגוע והקיצבה הבטוחה לימי־זקנה, ולא עוד.

„לשעבר היו פני הדברים אחרים. עבדים היינו תמיד, אבל עבדים עזי־נפש. ההזהנצולרים, מימי פרידריך הגדול ועד לוילהלם השני, הם שנטלו מעמנו את שדרתו, הם שרוקנו מתוכו את חירותו והטילו עליו בתמורתה את המשמעת העיוורת — ועליכן אין אדם מתוכנו צריך עוד להרהר ולשקול אלא רק לקבל ולציית. כל שהוא חוק — מחייב.

„פֿיליסטרים. אינך מאמין?

„אני כל ימי חולם אני על בית קטן משלי ולא זכיתי לו אלא לפני שנים מעטות. זה הבית שאנו יושבים בו עכשיו. קטן, צנוע, ואין בו בלתי אני ואשתי, העושה את כל עבודות־הבית בעצמה, כי אין לנו אמצעים להעסיק עוזרת. כל ימי חלמתי על כך, ושוב ושוב נבצר ממני הדבר ושוב ושוב התיאשתי, כי איש־מצוקות אני ומרורים שבעתי. עד שזכיתי. והנה התחיל גל של פליטים להציף את הארץ, מן המזרח. והיתה מצוקת דיור. והמשלה פנתה לאורחיה ודפקה על חובת העזרה־לאחים, על התנדבות להכנסת־אורחים. נענית. רבים נענו — הממשלה קוראת, מי לא ייענה? פיניתי את הקומה השניה, ומסרתיה, על רהיטיה ועל כל

שימושה, לאחד פליט כזה — וללא תשלום, כשאנו חיים על הקיצבה הזעומה. ושוב — הופרעה רווחתנו. אתה יודע, אנשים זקנים, ללא בנים ורעים — חסרה הרווחה, חסרה השלוה, נשאנו זאת. לא ימים רבים. אותו פליט־פולש התחיל להרחיב גבולותיו, לבלי חוק. התחיל להציק לנו. מה אאריך במלים? יום אחד ואני יושב אל שולחני זה וכותב ועובד, והנה דופקים בדלת. נכנס איש־במדים, שוטר, ובידו כתב־פינוי. הבן יפה: אותו חסר־כלום, שאנו ריחמנו עליו והכנסנוהו אל ביתנו הקטן, מתוך ציות לקריאת־ההתנדבות של השלטונות, אותו יחפן נבל, הוא הגיש תביעת־פינוי נגדנו, הבעלים החוקיים של הבית! והוא, שליח הרשות, אוחז בידו את פסק־דין הערכאות, האומר, בלשון של סעיפים חצופים, בסגנון־משרדים קלוקל וצורם, כי עלינו לעזוב את ביתנו, אף את דירתנו המצומצמת הזאת, ולצאת להתגולל באשפתות, לעת זיקנתנו — ללא שום צידוק. „מה היית אתה עושה?

„אני לא עשיתי דבר. רק הקשבתי בדומיה לקריאת פסק־הדין, שניתן בלא שהזומנתי כלל למשפט, ורשמתי על פיסת־נייר כמה מלים, לשאול, בכל יראת־הכבוד הראויה, לאחר שיסיים הלה את קריאתו. חטף הברגש את פיסת־הנייר מעל שולחני, קרעה לגזרים, השליכם אל הרצפה, ונתן עלי קולו: „עליך להקשיב בשעה שאני מדבר אליך?

„עלה דמי בי להשחית. קפצתי ממקומי ואמרתי לסטור על לחיו של אותו לאנדסקנט, אותו קלגס — ומיד שוב עצרתי את עצמי באַמרי אל לבי: „למען השם — שליח הרשות הוא! נציג החוק!

„אפשר שאתה לא תבין זאת. אני עצמי לפעמים איני מבין זאת. אבל זהו זהו בדיוק משמעו של המושג סריס. העם הגרמני הוא עם של סריסים. „ולבסוף, אמרתי: לא אחוס גם עליך — מאות שנה, אפשר אלפיים שנה, מתגוללים אתם היהודים בקרבנו, להרפתכם ולבשתכם. עינו אתכם, השפילו אתכם, בזוה, הרגו אתכם, גירשכם, סגרו בפניכם את השערים. ואתם? (מכוון אני אל שנות העשרים והשלושים) — נדבקים אתם אל השוט המצליף: „אהבתי את אדוני. ואף לאחר שהרגו ורמסו וקרעו אתכם לגזרים וצלכם ופיזרו את אפרכם על־פני שבע ארצות — אתם חוזרים ומתישבים כאן, כאילו לא קרה ולא־כלום.

„מבין אתה — לך אני יכול לומר את הדברים, ואתה לא תכריז עלי שאני אנטישמי. אתה יודע, תמיד היו כל רעי יהודים. הרי לכן כה בודד אני בעולמי, מאז נטלו ממני את כל ידידי־נפשי, שמהם שאבתי עידוד והשראה בקרב הגוי הזה, שהוא בשר־מבשרי. אך כבר אמרתי לך: עם של פיליסטרים אנחנו. ואילו אתם, היהודים, חסרי־שלוה אתם, זריזים, ממולחים, חרוצים, בעלי מצפון שאינו נותן מנוחה ומרגוע. ואילו עמנו — את אלה הוא מבקש. אינו מבקש את המצפון, אינו מבקש את הצדק האבסולוטי — הוא רוצה להרגיש עצמו בנוח, על כוס הבירה, ולעזאזל כל העולל שבעולם, וכל העוני שבעולם, וכל אחוות־העמים וכיוצא באלה.

בעלת־הבית הספיקה לסלק מן המטבח את שיירי הסיוד, לנקות את הכלים ואת הכירה, והגישה את הקפה. העלה בעל־הבית את האור בחדר, נתן את ספלו בידו ואת עינו באדי־המשקה. ביקש לומר עוד דבר־מה, והחריש.

אמרתי אני:

„אמרת דברים שאילו יצאו מפי ולא מפיוך אפשר היה משקלם רב יותר, אך אין אני מקפיד על כך. לא זהו שמטריד אותי — ועדיין לא ענית על שאלתי האמיתית, על השאלה שאינה נותנת לי מנוח זה ארבע שנים: אומרים, אף אצלנו, העם הגרמני של היום אינו זה של אתמול. מוטב. הוא גם לא היה אתמול זה של שלשום — כוונתי לימים שלפני הנאצים, לראשית המאה הזאת. שואל אני: העם של מחר, מה יהיה טיבו? כשל היום? או כשל אתמול ולפני־שלשום? אמרת: הגורל נחרץ על־ידי הדן והנדון כאחד — האם צופה אתה שוב התפרצות וולקנית איומה, כוו שהיינו עדים לה, באחד הימים הבאים?”

השיב ואמר:

„הגרמני, נוסף על כל שאר מעלותיו, אכול רגשי־נחיתות. יש בו, משום־מה, הרגשה שכל העולם שונאים אותו — והוא מת שיאהבו אותו. ומכל עמי העולם, היחיד האוהב את הגרמנים — הוא היהודי. אהבה חוטאת, מטופשת, בלתי־ראציונלית זו — עליה לא יסלח הגרמני.

„מוזרים, אולי, הדברים האלה באזניך, מפי שלי — אך בהם כלולה תשובתי לשאלתך.”